

MEERJARENVISIE FREE NATURE 2024-2028

NATUUR ALS MAATSCHAPPELIJKE PARTNER

1

Natuur als maatschappelijke partner

Pagina 10

2

Focuspunten

Pagina 30

3

Van ambitie naar praktijk

Pagina 50

Voorwoord

In de meerjarenvisie FREE Nature 2024-2028 zetten wij de route uit die wij de komende jaren samen gaan bewandelen. Een route waarin wij nieuwe verbindingen aangaan en oude versterken: verbindingen tussen de maatschappij en de natuur, tussen grazers en publiek en tussen ons en onze partners.

FREE Nature is in 2007 opgericht. Sindsdien hebben we tal van schitterende natuurgebieden mogen begrazen met onze dieren. Dit hebben we niet alleen gedaan, maar samen met opdrachtgevers, vrijwilligers, studenten en partners. We stonden midden in de maatschappij en zochten de verbinding met de mensen in de dorpen en steden om ons heen. Sommigen zouden dit een 'grassroot approach' noemen. Wij staan vooral graag met onze voeten in de klei. In de jaren die volgden, leerden we steeds meer over de cruciale rol die natuur voor ons vervult en welke vormende rol onze grazers én mensen hierin hebben. Wat wij voor u kunnen betekenen gaat niet louter om groen, maar net zo goed over grijs, rood of blauw. Zo werken we aan hoogwaterveiligheid, schoon drinkwater, menselijke gezondheid en ontspanning, duurzaam samenleven met wolven en uiteraard ook aan spannende natuurgebieden.

Wat wij doen, doen wij allang niet meer alleen. In heel Europa zien we nieuwe begrazingsinitiatieven ontstaan. Soorten als wisent en waterbuffel verschijnen op steeds meer plekken. We zoeken nadrukkelijker dan ooit het contact met de landen om ons heen, zodat wij onze expertise kunnen overdragen, maar óók om van hen te leren en samen op te trekken als het gaat om een juridische status voor de dieren die bij hun levenswijze past. Ik zie er naar uit om, met diegenen die ik al ken, verder te werken aan onze ambities en diegenen die ik nog niet ken te ontmoeten, om samen op zoek te gaan naar al het moois wat nog valt te ontdekken en creëren.

Deze meerjarenvisie gaat over verbinding, over wat vrij levende grote grazers u bieden. Vrijheid en verbinding lijken misschien tegenstrijdig, maar ze zijn twee kanten van dezelfde medaille. Zonder verbinding is er geen vrijheid.

Roeland Vermeulen

Directeur – bestuurder FREE Nature

Natuur als maatschappelijke partner

We leven in een tijd vol uitdagingen:
FREE Nature ziet de natuur als één van de
belangrijkste maatschappelijke partners van
deze tijd en als integraal onderdeel van de
oplossing. De natuur is de basis waarop de
Nederlandse boer werkt. Onze landschappen
beschermen ons tegen weersextremen en
hoogwater op de rivieren.

De natuur helpt onze opwarmende steden te koelen en geeft antwoord op de stikstofcrisis, klimaatverandering en hoe wij samen kunnen leven met wolven. Door in partnerschappen te denken én te werken, ontstaat er samenwerking tussen burger, boer en natuur. Juist de natuur is onze grootste kans om te verbinden: een sterke natuur zorgt voor een sterke economie én maatschappij.

Droge voeten aan de basis

Al sinds het allereerste begrazingsproject van FREE Nature, staan ons dieren ten dienste van zowel de maatschappij als de natuur. De ontwikkeling van natuurgebieden langs de grote rivieren heeft ervoor gezorgd dat de dorpen en steden langs uiterwaarden verzekerd zijn van droge voeten. Weerbare natuur is dienstbare natuur. Dit zagen we bijvoorbeeld in de zomer van 2021, toen Limburg te maken kreeg met de grootste waterafvoer die ooit op de Maas werd gemeten. De lokale gemeenschappen van Borgharen, Itteren, Voulwames en Geulle hielden het droog. Inmiddels zien we dat meerdere hoogwaterpieken gedurende een jaar geen uitzondering meer zijn. Zo begon de winter van 2023/2024 zeer nat en het bleef maar voortduren, met maar liefst acht hoogwatergolven op de Rijn en Waal tussen oktober 2023 en juni 2024. De begraasde uiterwaarden absorberen het water keer op keer en voeren het geleidelijk af richting de kust.

Ook elders in het land wordt hard gewerkt om bijvoorbeeld Groningen droog te houden. Terreinbeheerders bovenstrooms in Drenthe en Groningen vangen neerslagoverschotten op. Begrazing kan hier een belangrijke bijdrage leveren aan zowel buffering als de doorstroming van het water.

De afgelopen jaren is de waterbuffel het icoon geworden van de Noordwaard. Dankzij de waterbuffel is de doorstroming in de Noordwaard, zoals beoogd in het project 'Ruimte voor de Rivier', gerealiseerd, waardoor de inwoners van Werkendam en Gorinchem verzekerd zijn van droge voeten. Minstens zo belangrijk is dat lepelaars, smienten, wintertalingen, grutto's, vis- en zeearenden profiteren van hun graaswerk.

Begraasde landschappen als spons voor drogere tijden

Niet alleen voeren begraasde landschappen het water af ten tijde van overschot, de natuur buffert ook water als voorraad voor drogere periodes. Extremen van tekort en overschot nivelleren. Op de hoger gelegen open stukken grazen soorten als wisent, rund en paard, terwijl op de nattere kwelzones de eland en waterbuffel de nutriëntenkringloop in stand houden. In periodes van droogte geven natuurgebieden geleidelijk het geborgen water af aan de omgeving: als een spons die langzaam leegloopt.

De lagergelegen delen van Nederland zakken steeds verder weg. Rondom gewonnen land zien we de waterspiegels stijgen, terwijl het bemalen land uitdroogt en steeds verder wegzinkt. Niet alleen komt er zo meer koolstofdioxide in de lucht, ook is het de vraag of het op lange termijn nog wel betaalbaar blijft om het land voortdurend droog te blijven pompen. Als huiseigenaar in het Groene hart heb je hier direct mee te maken, zeker als je huis is gefundeerd op houten palen. Miljoenen burgers worden direct getroffen in hun portemonnee wanneer het land om de steden verzakt, dijken opgehoogd moeten worden of als een veenduik schuift. Dit alles vraagt om een nieuwe visie op dit veranderende landschap, waarbij de bodem weer verzadigd mag zijn. Zonder de aanwezigheid van grazers, vormt een gebied dat langzaam

“Sinds oktober 2023 regent het, maandenlang tot aan de zomer van 2024. De eens zo natte Maashorst, hoog gelegen op de waterscheiding van diverse stroomgebieden, lijkt weer in ere hersteld. Bij het Palmven lopen beheerders in een waadpak of doen toezicht vanuit de kano. Het zojuist opengestelde wisentenpad is nauwelijks toegankelijk, zelfs op het hoogstgelegen deel staat het water kniehoog. De Venloop stroomt weer zachtjes.

Door het stoppen van de afwatering en doordat grazers oude slootkanten hebben afgetrapt, blijft het water achter in het gebied. In de maanden die volgen wordt het water weer geleidelijk afgegeven, iets waar ook de boeren in de omgeving nog lang van zullen profiteren. De nationale grondwaterreserves kunnen zich weer aanvullen, begrazing draagt bij aan de inzigging van het neerslagoverschot door het creëren van een open bodem.”

wegzakt in het veen, zich al snel om tot een ondoordringbaar elzenbos. Grazers als waterbuffel en eland geven vorm aan dit type landschap. Door hun aanwezigheid hopen nutriënten zich weer op, wordt koolstof uit de lucht geborgen en kan het landschap weer meegroeien met de stijgende waterspiegel.

Natuurlijke grazers zorgen voor schoon (drink)water

Omdat de grote grazers van FREE Nature niet worden gevaccineerd of behandeld met medicatie, komen er geen contaminanten in het milieu terecht. Het drinkwater uit bronnen in de duinen, op de zandgronden of langs de rivieren, blijft zo schoon. Nederland staat voor de opgave om de kwaliteit van het water sterk te verbeteren. Door bij het beheer van het landschap te werken met grote grazers die geen gebiedsvreemde stoffen inbrengen, wordt daar in hoge mate aan bijgedragen. Eén gebiedsvreemde stof waar veel om te doen is, is stikstof. Problemen omtrent overmatige stikstofdepositie dienen bij de bron te worden aangepakt. Hoe eerder de effecten van verzuring worden aangepakt, hoe sneller de natuur herstelt; wat investeringen in woningen en mobiliteit weer mogelijk maakt.

Door verzuring als gevolg van stikstofdepositie is de buffercapaciteit van de bodem in tal van natuurgebieden zeer sterk afgenomen. Op hogere zandgronden liggen aanwezige nutriënten veelal opgeslagen in plantensoorten als pijpenstrootje en grove den. Door te kiezen voor grazers die overweg kunnen met deze schrale vegetatie (zoals de woudezel) komen deze opgeslagen nutriënten weer in omloop. Op de mest van de grazers komen insecten zoals mestkevers af, die de nutriënten terug in de verschaalde bodem brengen. Zo wordt de buffercapaciteit van de bodem hersteld. Wanneer de oude, monotone vegetatie vervolgens geleidelijk plaats maakt voor nieuwe, meer diverse vegetatie, profiteren ook andere grazers hiervan.

Dit versnelt het proces verder. Wanneer natuurgebieden weerbaarder worden, worden maatschappelijke en economische ontwikkelingen opnieuw mogelijk. Niet alleen de kwaliteit van het beschikbare drinkwater is een uitdaging die de komende decennia voor ons ligt, er is ook een toenemende behoefte aan het vergroten van onze watervoorraad. Begraasde, groene landschappen absorberen neerslag snel en voorkomen dat het water versneld via het oppervlak afvloeit. Door lokaal een rem op bosontwikkeling te zetten, vermindert de verdamping en verdroging. Soorten als woudezel en eland zijn uitermate geschikt om ruwe materialen te verteren, waaronder de opslag van naaldbomen, die jaarrond water verdampen. Dit maakt begrazing dan ook tot de ideale ecosystemedienst voor waterschappen en drinkwaterbedrijven.

Natuurlijke begrazing creëert economische meerwaarde

De behoefte om te onthaasten en te ontspannen wordt steeds groter. Werkgevers zijn zich hier terdege van bewust. Het vestigingsbeleid voor bedrijven is vele malen aantrekkelijker wanneer er een toegankelijk natuurgebied in de buurt is. De marktwaarde van woningen in de nabijheid van een natuurgebied ligt soms wel 20 tot 50% hoger dan elders in het land. De coronacrisis heeft ons geleerd dat de behoefte aan groen groot is. Uitgestrekte, begraasde landschappen vormen toegankelijke natuurgebieden vol overgangen die deze behoefte vervult. Dergelijke grote, robuuste gebieden bieden volop mogelijkheid om te dwalen, in bomen te klimmen, bramen te plukken en te picknicken.

Natuurlijke begrazing voor gezondheid

Groen heeft een positieve uitwerking op onze gezondheid: het kalmeert en vermindert stress. Maar, niet iedereen heeft de mogelijkheid om in een huis met

een tuin te wonen. Begraasde natuurgebieden, zoals de groene scheggen van Amsterdam, bieden een oplossing.

Het geluid van snelwegen en bedrijvigheid wordt gedempt door de structuurrijke omgeving, met overgangen tussen kort grasland, ruigtes, struweel en bos. Doordat natuurlijke grazers vrij zijn van medicatie, is de bodem schoon en vruchtbaar.

Na de stikstofcrisis gaat de Nederlandse veeteelt nu gebukt onder een mestcrisis. Door het teveel uitrijden van mest op het land komt er een overdaad aan fosfaat en stikstof in ons oppervlaktewater terecht, terwijl we voor de volksgezondheid juist de waterkwaliteit dienen te verbeteren. Bij natuurlijke begrazing leven grazers in natuurlijke lage dichtheden, waarbij er veel minder mest wordt geproduceerd terwijl er nog steeds een (h)eerlijk product van het land komt.

Samenleven met wolven

Wolven zijn terug in Nederland. Internationale bescherming heeft hun leefgebied in Europa doen toenemen. Die plekken in Nederland die een geschikt leefgebied voor wolven bieden vullen zich en wanneer een wolf in een gebied wegvalt, staat er een volgende klaar om zijn territorium over te nemen. De aanwezigheid van wolven roept vragen op. Soms vormt zich een schrikbeeld van lege landschappen zonder dieren of juist een polder vol met wolfwerende hekken. De natuur laat zien dat dit anders kan: het is wel degelijk mogelijk om tot een duurzame samenleving tussen mensen en wolven te komen.

Natuurlijke, sociale kuddes zijn weerbare kuddes. Bij sociale kuddes beschermen volwassen koeien hun kalveren: samen vormen ze een front tegen wolven. De

leidhengst schakelt de hulp in van secondanten om zijn harem te beschermen. Het leven in familieverbanden, met vertrouwde soortgenoten om hen heen, vermindert stress. Iedere soort grazer heeft zijn eigen verdedigingsstrategie: de sociale kudde vormt daarin de basis.

Sociale kuddes brengen leven in het landschap, zelfs met de aanwezigheid van wolven. Grote grazers leven in uitgestrekte natuurgebieden, aaneengesloten door middel van robuuste verbindingen, waarbij verschillende landschapstypen met elkaar in verbinding staan.

De terugkomst van wolven vraagt om de terugkeer van soorten als dam- en edelhert. Hiermee ontstaat een natuurlijke voedselbasis voor wolven, waardoor deze landbouw(huis)dieren links laat liggen. Al een relatief laag aantal herten (zo'n vier- tot vijfhonderd) op een oppervlakte van 250 km² biedt voldoende voedselzekerheid voor een roedel wolven. Deze oppervlakte komt overeen met een gemiddeld wolventerritorium. Boswachterijen in Drenthe, Brabant en Limburg bieden deze ruimte. De komst van dam- en edelherten verrijkt het landschap verder.

Begraasde landschappen leveren weelde

Begraasde landschappen leveren weelde. Zowel voor mens als natuur. In het kielzog van het eerdergenoemde, profiteert de lokale ondernemer van toerisme en recreatie. Het landschap waarin natuurlijke kuddes runderen en paarden aanwezig zijn, wolven zich bewegen en de edelhertenbronst zorgt voor spektakel, trekt toeristen en recreanten. Zij overnachten in een lokale B&B en kopen streekproducten, direct afkomstig van de boer.

De insectenwereld staat stevig onder druk. De rijkdom en massaliteit aan insecten is afgelopen decennia drastisch afgenomen. Dit terwijl juist de insectenrijkdom aan de basis staat van héél veel leven. Iedere akkerbouwer heeft insecten nodig om zijn planten te bestuiven. Natuurlijke, structuurrijke landschappen bieden habitat voor deze insecten. In de ruigte die ontstaat door natuurlijke begrazing, overwinteren tal van insectenlarven. De insectenrijkdom wordt verder versterkt door de schone mest van de grote grazers. Soorten als graafbijen maken handig gebruik van de steilwandjes in een stierenkuil. De insectenrijkdom is niet alleen in het natuurgebied zelf zichtbaar, maar spreidt zich kilometers ver uit. Zo ook richting de omliggende landerijen, alwaar vruchtgewassen, fruitbomen en de vele andere kruisbestuivers een handje wordt geholpen.

Klimaatadaptatie als bonus

Met een opwarmend klimaat en steeds frequentere lange periodes van droogte, neemt het risico op natuurbranden toe. Begraasde landschappen bieden hier weerstand tegen. In een begraasd landschap zijn veel meer nutriënten in omloop. De nutriënten zijn aanwezig in de dieren, mest, bodem en groene vegetatie, en niet langdurig vastgelegd in dorre, brandbare vegetatie, zoals uitgestrekte velden met pijpenstrootje of dennenbossen. Dierenpaadjes vormen natuurlijke brandgangen: een natuurlijke barrière waartegen een beginnend grasbrandje vastloopt, voordat het grootschalig om zich heen kan grijpen. Door het weggrazen van schrale vegetatie, ontstaat een nieuw frisgroen landschap, waar vuur veel minder vat op heeft. Begraasde, natte gebieden nabij de stad, helpen deze op natuurlijke wijze af te koelen. Het neerslagoverschot dat 's winters wordt opgeslagen, verdampt in de zomer geleidelijk. Daarnaast vangt een groene omgeving zonnestralen op en absorbeert deze. Dit geeft koelte.

De schone mest van grazers is een walhalla voor tal van mestkevers. Vanuit de mesthopen graven ze tunneltjes in de grond, waar de mest wordt opgeslagen als voedsel voor hun larven. Door de bodem ongeroerd te laten, worden nutriënten en koolstof geborgen. Onderzoek toont aan dat steppes en graslanden koolstof vele malen efficiënter opslaan dan bosgebieden dit kunnen. Deze natuurlijke koolstofopslag zet aan tot nieuwe economische modellen binnen de koolstofmarkt. Zo werkt begrazing door tot de realisatie van het Kyoto-protocol en het klimaatakkoord van Parijs.

Samen vooruit

Het opwarmende klimaat vraagt om aanpassingsvermogen van mens en dier. Soorten die voorheen uitsluitend in Zuid-Europa voorkwamen, verschijnen steeds vaker in ons land. Andersom bewegen typisch Nederlandse soorten zich verder richting het noorden. Begraasde landschappen bieden zogenaamde 'stapstenen' voor tal van soorten om met de verschuivende klimaatzones mee te kunnen bewegen. De verspreiding van zaden via de vacht en mest van rondtrekkende grote grazers, is een goed voorbeeld van zo'n 'stapsteen'. Tegelijk zorgt de grote structuurvariatie in het landschap ervoor dat geen enkele soort een gebied kan domineren. Dit maakt begraasde landschappen veerkrachtig, zelfredzaam, robuust en een relatief goedkope vorm van klimaatadaptatie.

FREE Nature levert graag een bijdrage aan een integraal toekomstbeeld voor Nederland. FREE Nature staat voor robuuste, spontane en veerkrachtige natuur met tal van grote grazers. Deze natuur vormt sterke buffers in het Nederlandse landschap van morgen. Ook staat FREE Nature voor het benutten van het landschap voor diverse vormen van recreatie en vormen duurzaam oogsten uit de natuur en

het bufferen van (drink)water enkele speerpunten van FREE Nature. Dit alles maakt ons landschap, tot het landschap van de toekomst. Van, voor en mét mensen, in verbinding met elkaar.

Focuspunten

De kracht van spontane natuur biedt een prachtige oplossing voor de problemen van vandaag én morgen. Niet alleen in Nederland, maar in heel Europa. Begrazing met woudezels, waterbuffels, wild levende paarden of runderen is een belangrijke tool in de toolbox van onze samenleving als het gaat om hoogwaterveiligheid, drinkwatervoorziening, klimaatadaptatie en vele andere uitdagingen waar we voor staan. Maar, met vergezichten alleen komen we er niet: we moeten aan de slag.

We zetten het huidige werk voort, gaan op onderzoek uit en laten zien dat we waarmaken waar we voor staan. Niet alleen doen wat we zeggen, maar ook uitdragen wat we doen. Hier horen focuspunten bij. Speerpunten waar we ons de komende jaren op richten, om zo de maatschappelijke meerwaarde van begraasde landschappen mogelijk te maken, aan te tonen en uit te dragen. Dit doen we niet alleen, maar samen met partners in binnen- en buitenland.

Wat is natuurlijke begrazing?

De kern van het werk van FREE Nature is natuurlijke begrazing gebaseerd op de onderstaande principes:

1. Natuurlijke begrazing is een natuurlijk proces en ecosysteemdienst waar de maatschappij behoefte aan heeft

De maatschappij staat voor tal van uitdagingen. We krijgen steeds vaker te maken weersextremen, zoals periodes van neerslag overschot of tekort. Om ervoor te zorgen dat onze steden droge voeten houden wordt het water afgevoerd via onze beken en rivieren. De weerstand voor het water in de uiterwaarden en overstromingsvlaktes dient beperkt te worden. Doordat dieren jaarrond buiten grazen, zonder bijvoeren, wordt de structuur van het landschap vormgegeven. In droge gebieden beperken ze de aanwezigheid van droge dorre vegetatie, welke plaatsmaakt voor groene kortgrazige vegetatie. Hiermee is begrazing een middel waarmee natuurbranden in toom worden gehouden. Ook hier is de jaarrondbegrazing essentieel, net als in de duinen waar door het openhouden van de grond het neerslagwater kan infiltreren.

Jaarrond begrazing zonder bijvoeren is een essentiële ecosysteemdienst waar we als maatschappij behoefte aan hebben. Tegelijk ontstaan er bijzondere natuurlijke landschappen, vol met leven, waar de mens van kan genieten en we de natuurwaarden vergroten.

2. Natuurlijke begrazing is kostenefficiënt

De menselijke inzet bij natuurlijke begrazing wordt tot een minimum beperkt. De maatschappelijke opgaven waar we voor staan, pakken we aan door uit te gaan van de kracht van de natuur. Hierbij horen zelfredzame dieren; we zien onze grote grazers zoveel mogelijk als onderdeel van het ecosysteem, de dieren zijn zelfredzaam. De menselijke inzet die noodzakelijk is komt voort uit de huidige status van gehouden dieren. Om het beheer nog effectiever te kunnen uitvoeren streven we naar een status die past bij de leefwijze van de dieren, die van semi wild of wild. Gastheerschap is de belangrijkste taak van de beheerder bij natuurlijke begrazing. We leggen uit wat we doen en waarom we op deze manier te werk gaan. Daarnaast houdt de beheerder toezicht op de kuddes wild levende runderen en paarden, wisenten en waterbuffels, kent de dieren en kan zo sturen en de kudde begeleiden.

3. Natuurlijke begrazing is diervriendelijk

Bij natuurlijke begrazing leven de dieren zo vrij mogelijk. De dieren krijgen volop de ruimte om hun eigen keuzes te maken, hun eigen groepsverbanden te vormen en zelfstandig te overleven in de natuur. Menselijk handelen wordt tot een minimum beperkt. We gaan uit van de kracht van de dieren die zelf. De grazers geven zelf aan waar ze behoefte aan hebben en gaan op hun eigen manier om met sociale relaties met soortgenoten, het zoeken naar voedsel, rust bij drukte in de gebieden

of ziektes. De natuur staat vol met medicinale planten welke de dieren zelf weten te vinden. Hierbij vinden de dieren rust in het collectief. De groep is de basis van hun bestaan. Natuurlijk zit het niet altijd mee. Het weer kan eens guur zijn en een dier mag eens ziek of gewond zijn, ook dat hoort bij een vrij leven. Zo kiest een jonge hengst er zelf voor om een andere hengst uit te dagen en bepaalt zelf wanneer hij de strijd staakt. Met betrekking tot dierwelzijn blijven we binnen de kaders van de wet, zonder de integriteit van de grazers uit het oog te verliezen. Door de populaties in omvang te beheren, voorkomen we dat gebieden worden overbegraasd en dat er voedseltekorten ontstaan. Bij het selecteren van dieren staan de onderlinge verbanden centraal, deze worden niet doorbroken. We gunnen de dieren hun zelfstandigheid.

4. Resultaten tellen en daarbij hoort een mooi landschap met interessante natuur

De resultaten van het beheer, de meerwaarde welke de grazers aan de maatschappij leveren tellen. Hiermee werken we aan een duurzame toekomst als het gaat om zaken als een groene leefomgeving, veiligheid, gezondheid en klimaatadaptatie. Tegelijk ontstaan er interessante landschappen vol met leven waar de natuur weelderig tiert. Waar wij mensen te gast zijn en in verbinding staan met wat de natuur ons levert.

Hoe werkt natuurlijke begrazing?

FREE Nature werkt al sinds haar oprichting aan natuurlijke begrazing, een werkwijze die arbeidsextensief is, waarbij een lage input leidt tot maximaal resultaat. Het beheer van kuddes vrijlevende grote grazers in natuurgebieden gaat als volgt:

1. De grote grazers begrazen het landschap jaarrond, in natuurlijke dichtheden
2. Er wordt uitgegaan van de som der soorten
3. De dieren leven in natuurlijke sociale kuddes
4. De grote grazers zijn zelfredzaam

Bij natuurlijke begrazing is het aantal dieren in balans met het natuurlijke voedselaanbod. In het rivierengebied is dit gemiddeld één dier per twee á drie hectare. Elders, zoals in het duingebied, kan dit oplopen tot één dier per dertig hectare. 's Zomers is er een weelde van plantengroei en concentreren de grazers zich op het meest voedzame gewas dat er groeit. Hierdoor komen honderden andere plantensoorten tot bloei, waar duizenden insecten op af komen en vele vogels van profiteren. 's Winters is er minder voedsel beschikbaar en moeten de dieren harder werken om hun voedsel te vinden. Ze schillen bomen en struiken, snoeien takken en twijgen en eten van overstaande kruiden. Zo creëren ze structuur in het landschap om hen heen en garanderen ze onder andere de doorstroombaarheid van de uiterwaarden.

Iedere diersoort heeft zijn eigen, unieke gedrag. Soorten konden alleen naast elkaar evolueren als zij andere voedselbronnen benutten, over de seizoenen andere habitats gebruiken of op een andere manier aan roofdieren weten te ontkomen. Nog meer dan voorheen, maken we ons hard voor een grotere diversiteit aan grote grazers. De

soorten die we inzetten passen bij de behoeften van het landschap waarin ze leven. Nu ooibossen zich verder ontwikkelen, neemt de behoefte aan meer browsende herbivoren in de uiterwaarden toe, om ook in de toekomst de doorstroming van water te blijven garanderen. Denk hierbij aan soorten als edelhert en wisent. Elders vormen edel- en damherten een natuurlijke voedselbron voor wolven, waarmee de druk op landbouw(huis)dieren afneemt. Een soort als de woudezel kan bijzonder goed overweg met schraal voedsel, zoals pijpenstrootje en zelfs grove den. Hiermee functioneert hij als mitigerende maatregel voor de stikstofdepositie, maar vermindert ook de kans op natuurbranden. In de duinen draagt de woudezel direct bij aan het verminderen van verdamping door naaldbomen te begrazen en het verbeteren van neerslaginfiltratie. Door te kijken naar de behoefte van het systeem kan er per locatie maatwerk geleverd worden.

FREE Nature werkt met sociale kudde met een natuurlijke leeftijdsopbouw en geslachtsverhouding. Dieren in de vrije natuur maken hun eigen keuzes: ze besluiten zelf met wie ze paren en wie zij als leider beschouwen. Oudere dieren geven leiding aan jongere. Ze weten hoe ze om moeten gaan met hoogwater of droogte en waar ze rust kunnen vinden op dagen dat er veel publiek in het gebied aanwezig is. Natuurlijke kudde grote grazers zijn zelfredzaam. De dieren zijn onderdeel van het systeem waarin ze leven. In hun leefgebied vinden ze medicinale planten, soorten als boerenwormkruid, wilg, grote klis en wat nog meer, waardoor het humaan toedienen van medicatie tot een absoluut minimum beperkt kan blijven. Dit levert schoon drinkwater op. Maar zelfredzaamheid gaat verder. Het natuurlijke gedrag van paarden zorgt ervoor dat de dieren volop bewegen, waardoor een aandoening als hoefbevangenheid niet voorkomt. En door op elkaar te vertrouwen en van elkaars kracht gebruik te maken, kunnen natuurlijk levende grote grazers weerstand bieden

aan roofdieren als de wolf. Door te werken met sociale en zelfredzame kuddes is natuurlijke begrazing een kostenefficiënte werkwijze.

Maatwerk als standaard

FREE Nature werkt in een grote verscheidenheid aan gebieden, met evenzoveel uitdagingen. Per project benaderen we het natuurlijke zoveel als mogelijk, maar blijven daarbij wel binnen de maatschappelijke en ecologische grenzen. Met onze keuzes voor specifieke diersoorten en dichtheden leveren we maatwerk passend bij de lokale behoeftes. De werkwijze van natuurlijke begrazing staat overeind, de uitvoering kan variëren maar zal altijd zo efficiënt mogelijk zijn.

In het rivierengebied staan we voor een grote uitdaging door de aanwezigheid van milieucontaminanten, zoals dioxines en dioxineachtige pcb's, maar ook PFAS zien we steeds vaker in ons milieu terug. Toch houden we de principes van sociale kuddes overeind. Deze werkwijze is essentieel voor de wijze waarmee grote grazers omgaan met hoogwater. Kennis over omgang met hoogwater moet verankerd blijven in onze kuddes. Tegelijkertijd werken we aan praktische oplossingen voor overtallige dieren, gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Een mix van maatregelen zorgt ervoor dat deze populaties ook op de lange termijn blijven bestaan, beheersbaar blijven en dat de dieren hun nut behouden voor mens of natuur. Elders is het mogelijk dat dieren 's winters heidegebieden begrazen en 's zomers terugkeren naar de uiterwaarden: de natuurlijke migratiepatronen van de dieren imiterend.

Paarden en woudezels kunnen beter dan andere grazers overweg met droge schrale vegetatie. Zo verminderen we risico's op bosbranden. Waterbuffels dringen dieper dan iedere andere soort grazer de moerasgebieden in, waar ze de ruwe vegetatie en

doorstroming in toom houden. Wisenten breken de bodem open, waardoor neerslag snel in de bodem infiltreert.

FREE Nature onafhankelijk van wildernisvlees

Enkele jaren geleden heeft FREE Nature de keuze gemaakt om minder financieel afhankelijk te zijn van de verkoop van wildernisvlees. Natuurlijke begrazing zorgt voor rijke landschappen en levert tal van ecosysteemdiensten: dit is de dienst die wij leveren.

De aanwezigheid van dioxines en dioxineachtige pcb's in verscheidende uiterwaardgebieden heeft als gevolg dat slachten minder vanzelfsprekend is geworden. Niet alle dieren uit alle gebieden komen nog in aanmerking voor humane consumptie. Maar, ook voor de gebieden waar we wél uit kunnen slachten geldt een belangrijk principe: we slachten niet de dieren met de hoogste financiële opbrengst, maar enkel de dieren die het minst zijn aangepast aan het leven in de vrije natuur. Onze focus ligt op de kuddes die achterblijven in de natuurgebieden: deze staan voorop.

De keuze om niet financieel afhankelijk te willen zijn van vleesverkoop is een principiële keuze. De verkoop van wildernisvlees blijft mogelijk, als onderdeel van onze communicatiestrategie en om mensen te verbinden met de natuurgebieden. Het feit dat men kan zien waar de dieren hebben gelopen en wat voor leven zij hebben gehad, geeft meerwaarde aan het wildernisvlees. De opbrengsten van de verkoop van wildernisvlees vloeien terug in de organisatie, om onze ambities verder te kunnen realiseren.

De toekomst is tech

FREE Nature is een autoriteit op het gebied van natuurlijke begrazing. Geen organisatie binnen Nederland werkt met zoveel verschillende soorten grote grazers, in zo'n grote variëteit aan landschapstypen. Veel van deze kennis ligt bij de medewerkers van FREE Nature. Deze kennis gaan we ontsluiten. Hierbij nemen we een stap voorbij de traditionele wetenschap: we zetten ook nieuwe middelen, zoals AI en 'digital twins,' in om de waarde van ons werk nog beter aantoonbaar te maken. Hierin werken we onder meer samen met Smart Parks. In Nederland en Europa lopen we, ten opzichte van Afrika, Amerika of Azië, ver achter als het gaat om de inzet van technologie in het natuurbeheer. We hebben hier geen idee welke inzichten technologie kunnen geven op het vlak van gebiedsontwikkeling, veiligheid en tal van andere vlakken, wat de co-existentie van mens en dier sterk kan bevorderen.

FREE Nature loopt, binnen Nederland, voorop met betrekking tot het inzetten van halsbandzendertechnologie op grote grazers. De data die hieruit voortkomt, gaan we combineren met satellietbeelden, weermodellen in zelflerende 'digital twins'. Binnen de modellen die hieruit ontstaan, kunnen we spelen met natuurlijke variabelen als begrazingsdruk en soortensamenstelling. Op die manier brengen we alternatieve vormen van landschapontwikkeling in beeld. Zo is direct zichtbaar welke gevolgen een bepaalde keuze op (lange) termijn heeft. Denk daarbij aan het effect op de doorstroming van water, het risico op natuurbranden en mate van neerslaginfiltratie. Daarnaast kan het gedrag van de dieren ons een vroege waarschuwing geven voor de aanwezigheid van wolven.

'Sharing is caring'

FREE Nature is een Europese organisatie van naam: 'FREE' staat namelijk voor 'Foundation for Restoring European Ecosystems'. FREE Nature is een praktische organisatie, die actief kuddebeheer uitvoert in zo'n veertig verschillende natuurgebieden verspreid over Nederland, België en Duitsland. Elders in Europa schieten nieuwe begrazingsinitiatieven uit de grond, op een tempo nooit eerder waargenomen. FREE Nature heeft niet de ambitie om verspreid over heel Europa kuddebeheerders in dienst te hebben. Wij vinden dat het beheer dient te worden uitgevoerd door lokale personen, die de lokale omstandigheden en gemeenschappen begrijpen. Tegelijk willen we voorkomen dat men elders in Europa het wiel steeds opnieuw moet uitvinden.

Gedurende de afgelopen 35 jaar hebben we ontzettend veel kennis en praktijkervaring opgedaan. Deze kennis willen we delen. Tegelijk willen we zelf verrast worden door nieuwe inzichten die men elders opdoet en zo komen tot nieuwe oplossingen waar we zelf nog niet aan hadden gedacht. Het is tijd om kennis te bundelen. Daarom wil FREE Nature het initiatief nemen bij het opzetten van een tweejaarlijks terugkerend, internationaal begrazingscongres. Samen met haar Nederlandse en Europese partners wil FREE Nature het evenement initieel binnen ons land van de grond tillen, waarna het evenement in de toekomst ieder jaar weer op een andere plek in Europa georganiseerd zal worden.

Tijdens het drie dagen durende Europese congres, komen praktijkbeheerders, onderzoekers, beleidsmakers, natuurbeheerders en dierenartsen uit heel Europa samen om hun werk en ervaringen te delen. Het bindende thema is eenvoudig: natuurlijke begrazing met wilde en semi-wilde inheemse grote grazers of hun

ecologische vervangers, ingezet als een integraal onderdeel van het systeem. We delen niet alleen kennis onderling, maar bundelen zo ook onze krachten richting de beleidsmakers in Europa.

Juridisch verwilderen

De invulling die onze dieren geven aan ons landschap en de diensten die zij ons leveren, zijn wezenlijk anders dan wat gehouden landbouw(huis)dieren doen. Toch worden grote grazers wettelijk veelal gezien als gehouden dieren. De komende jaren maken we ons hard om grote grazers juridisch steeds meer te vrijheid te geven. Misschien is een volledige wildstatus niet noodzakelijk, maar de grazers hebben recht op een status die hun recht doet. Op basis van internationale verdragen is een dergelijke status zeker haalbaar. Hierbij volgen we de definitie van het woord 'ecosysteem', zoals beschreven in het internationale biodiversiteitsverdrag: 'het dynamisch complex van gemeenschappen van planten, dieren, micro-organismen en hun abiotische omgeving, in interactie met elkaar als functionele eenheid'. FREE Nature lobbyt actief voor de wildstatus van grote grazers. Hiervoor is een update van de in 2000 opgestelde leidraad grote grazers van het ministerie van LNV noodzakelijk. FREE Nature is en blijft in gesprek met overheden en zoekt aansluiting bij partners elders in Europa.

Van ambitie naar praktijk

Van ambitie naar de praktijk: FREE Nature blijft immers met beide voeten in de klei staan. De opgave waar wij ons voor stellen is ambitieus, zoals je van ons mag verwachten. Een reis die wij samen met u voortzetten, als verbinder.

FREE NATURE
NATUUR O EIGEN BENEN

FREE Nature is een organisatie die er voor u is. Onze boodschap gaat niet alleen over hoe het onze dieren vergaat, maar vooral over wat het u oplevert. We zijn niet louter groen, maar ook grijs, rood, blauw en wat nog meer. Hoe zorgen wij voor schoon drinkwater, droge voeten en beleeflandschappen om in te recreëren. Groen is geen hobby van een handje vol biologen, maar een essentieel onderdeel van onze welvaart. Dat verhaal vertellen wij.

Nieuwe allianties voor de toekomst

Als FREE Nature zijn we open en transparant. Via ons noodnummer zijn we 24/7 bereikbaar om calamiteiten op te lossen. Gastheerschap staat voorop bij onze beheerders, we hebben aandacht voor de mensen om ons heen. Bij de groei van onze organisatie hoort een verbeterde zichtbaarheid. De komende jaren investeren we in een eigen ontvangstruimte nabij ons kantoor. Een plek waar we onder meer groepen welkom kunnen heten en cursussen kunnen geven.

Het gegeven dat natuurlijke begrazing niet louter de natuur dient, betekent ook dat we opzoek gaan naar nieuwe allianties. We zoeken nog nadrukkelijker de samenwerking met waterwinbedrijven, energiebedrijven en andere nutsvoorzieningen. Met gemeentes gaan we op zoek naar vormen van groene recreatie.

Een van die nieuwe partners is RWE: één van de grootste energieleveranciers van Duitsland. Waar RWE de energietransitie heeft ingezet, vraagt dit ook om een visie hoe om te gaan met de oude energielandschappen. 'Rekultivierung' van de oude

bruinkoolmijnen is al sinds de start van de winning integraal onderdeel van hun strategie. Op de Sophienhöhe nabij Tagebau Hambach, gaan ze nu een stap verder. Sinds mei 2024 dragen vrijlevende koniks hier bij aan de 'hervorming' van de natuur. Nu nog op een beperkt oppervlak, maar met volop groeimogelijkheden, terwijl er ook nog ruimte is voor allerlei vormen van recreatie: van mountainbiken tot wandelen en fietsen. Van directeur en milieuminister tot burgemeester en inwoner: allen worden betrokken bij dit project.

De jeugd heeft de toekomst en dat geldt niet alleen voor groene studenten. Het werken met de natuur als model voor een toekomstbestendige samenleving, laten we graag aan bod komen binnen technische en sociale studierichtingen. Nu al zoeken we de verbinding met groene opleidingen, van praktijk gericht tot theoretisch: van gastlessen op universiteiten tot veldexcursies en van praktijk- tot onderzoeksstages.

Traditioneel gezien, ligt het werkgebied van FREE Nature rondom de rivieren de Maas, Rijn en Waal en heeft zich van daaruit verspreid richting de randstad, naar Zeeland, Brabant en Flevoland. Graag zetten we nu ook een stap verder richting het noorden, waar we met onze dieren o.a. een bijdrage willen leveren aan het duurzaam samenleven met wolven en het bergen van water in de bovenlopen van diverse beeksystemen.

FREE Nature reikt ook buiten de Nederlandse landsgrenzen. In het buitenland zal FREE Nature niet de beheerder zijn van kuddes grote grazers, maar onze kennis en ervaring kan daar wel het verschil maken. In tal van landen schieten natuurlijke begrazingsinitiatieven de grond uit. Met onze kennis en ervaring kunnen we hen

bijstaan, maar tegelijk doen zij nieuwe ervaringen op waar wij weer van kunnen leren. Samen vormen we een stem richting het Europese Parlement, waar we pleiten voor een juridische status die beter past bij onze dieren: die van 'semi-wild' of 'wild'. Met partners als Accenture en Smart Parks werken we aan het digitaliseren van de natuur. In Nederland testen we nieuwe GPS-zenders op onze grote grazers. De ervaring die men hier opdoet, draagt uiteindelijk bij aan de inzet van technologie in Afrika, waar zenders niet alleen een wetenschappelijk onderzoek dienen, maar ook een belangrijk wapen bieden in de strijd tegen stroperij.

Het digitale model 'Connected Floodplains,' ontwikkeld door Accenture, wordt gevoed door data van halsbandzenders gedragen door onze dieren, maar ook met luchtfoto's, weer- en waterkaarten. Al maakt het model zelflerend, waardoor we de toekomstige vegetatieontwikkelingen onder invloed van verschillende begrazingregimes beter kunnen voorspellen. Deze informatie wordt vervolgens gekoppeld aan bijvoorbeeld de doorstromingseisen in het kader van hoogwaterveiligheid. Het model kan op termijn geëxtrapoleerd worden naar andere riviersystemen in Europa, want ook elders neemt het risico op weersextremen en overstromingen toe. Mogelijk kan het model zelfs gebruikt worden om te modelleren hoe begrazing het risico op natuurbranden verkleint in droge ecosystemen. Accenture heeft, in samenwerking met FREE Nature, de eerste stappen in de ontwikkeling van dit model inmiddels gezet.

Laura van den Hurk

Programma manager Responsible Company & Citizenship

A decorative graphic consisting of two white, overlapping, slanted rectangular shapes on the left side of the page.

“De Stichting Accenture Foundation heeft een tweeledige missie: enerzijds sociaal, om mensen met afstand tot de arbeidsmarkt onderwijs te bieden en naar betaald werk te brengen, en ten tweede om een bijdrage te leveren aan het beschermen van onze planeet. Specifiek streeft de Accenture Foundation ernaar programma’s te steunen waarbij behoud van natuur, waterkwaliteit & veiligheid, verduurzaming van landbouw en het verminderen van (plastic) afval centraal staan. Dit is ook de reden dat we in 2024 een samenwerking met FREE Nature rondom Connected Floodplainsz zijn gestart.

De Noordwaard in de Biesbosch is één van de locaties waar grote grazers het landschap mede beheren en daarmee zorgdragen voor de waterveiligheid van de omgeving, zoals

de stad Rotterdam. Op dit moment wordt op basis van kennis vanuit beheerders gehandeld, maar is de strategische wens uitgesproken om meer datagedreven en toekomstgericht te gaan werken, zodat de grazers en de vegetatiesoort en -hoogte in het gebied nog effectiever worden gemonitord. Gezien Accenture's expertise in technologie, (GEN) AI en het ontwikkelen van digitale oplossingen, zagen we in de samenwerking met FREE Nature Connected Floodplains programma een kans om bij te dragen aan herstel van natuur met oog voor de waterveiligheidsfunctie van het gebied. Dit heeft geleid tot een samenwerking van een multidisciplinair team waarin de landschapsecologische kennis van FREE Nature en Staatsbosbeheer en data, innovatie en ontwerp expertise van Accenture samenkomen.

Het zijn precies deze programma's die we graag initiëren vanuit de Accenture Foundation, waarin we vanuit expertise elkaar kunnen verrijken en daarmee structurele impact maken. Als eerste project zorgen we voor een digital connected floodplain in de Noordwaard, maar met de lange termijn visie dat dit concept ook in andere regio's van Europa van waarde kan zijn. Zo zouden we naast het monitoren van natuurbeheer en hoog water bijvoorbeeld ook brandgevaar beter kunnen inschatten en daarop op kunnen sturen."

Tim van Dam

Co-oprichter en directeur

"Smart Parks heeft als missie om bedreigde dieren te beschermen met behulp van technologie. Wij werken voornamelijk in afgelegen gebieden in Afrika, waar wij speciale 'connected devices' hebben ontwikkeld voor de bescherming van neushoorns, olifanten, leeuwen en andere bedreigde diersoorten. In Europa groeit het besef dat de natuur meer ruimte moet krijgen. Het monitoren van de interactie tussen (wilde) dieren en hun omgeving wordt steeds belangrijker, vooral voor soorten zoals de wisent, waterbuffels, wilde paarden en wolven.

“De samenwerking met FREE Nature stelt ons in staat om ook in eigen land bij te dragen aan de herinrichting van onze leefomgeving. Bovendien biedt deze samenwerking ons de kans om nieuwe technologieën te ontwikkelen die wereldwijd essentieel zijn voor het samenleven met wilde dieren.”

“Een goed voorbeeld van deze samenwerking is de ontwikkeling van een speciale ‘tracking device’ voor wilde paarden. FREE Nature-medewerker Tanja de Bode zocht al langere tijd naar een alternatief voor de traditionele halbandzenders, omdat deze schade kunnen veroorzaken aan botten en kraakbeen in de hals. In samenwerking met Tanja heeft het team van Smart Parks een nieuwe zender ontwikkeld die bevestigd kan worden in de manen van wilde paarden. Deze innovatieve oplossing voorkomt letsels en biedt tegelijkertijd betrouwbare monitoring van de paarden in hun natuurlijke omgeving.”

Jaar voor jaar

De weg voor ons ligt open, maar we kunnen ons einddoel niet in één sprong behalen. Deze meerjarenvizie vraagt om een kaart en een planning: zodat wij stap voor stap onze ambities kunnen realiseren. De route is, zoals je van ons mag verwachten, niet in beton gegoten: we blijven meebewegen. Net zoals ons landschap, welke ons constant voor nieuwe uitdagingen blijft stellen.

2024

De meerjarenvizie wordt in 2024 gepubliceerd en gepresenteerd aan onze partners. Samen met hen gaan we de komende jaren verder op pad om onze idealen te verwezenlijken.

De eerste resultaten van het digitale model 'Connected Floodplains' worden nog dit jaar opgeleverd. Een 'digital twin' van de Noordwaard draait, waardoor het voorspellend vermogen van de onderliggende AI-technologie toeneemt. We kijken vooruit naar de vervolgstappen die we de komende jaren kunnen zetten, samen met onze partners Accenture en Smart Parks.

Nu al is 2024 een uniek jaar. Tot aan de zomer volgen de hoogwatergolven op onze grote rivieren zich in rap tempo op. De uitwaarden vingen dit water keer op keer op. Onze grote grazers onderhielden de stroombaan van het water en hielden het uiterwaardengebied gereed voor de volgende golf.

Het internationale netwerk van FREE Nature breidt geleidelijk uit. De eerste partners zijn gepolst naar hun interesse in een internationaal begrazingssymposium: een idee wat met veel enthousiasme werd ontvangen. Ondertussen ontvangen we gasten uit Denemarken, Groot-Brittannië en Frankrijk voor excursies naar gebieden die worden begraasd door onze koniks en waterbuffels.

2025

Het leven van onze grazers, de rol die zij vervullen in het systeem en de diensten die zij leveren zijn van groot belang voor de maatschappij. Dit vraagt om erkenning. Een koe bij de boer is niet hetzelfde als een rode geus in de uiterwaarden. In de jaren 2025 tot aan 2027 werkt FREE Nature samen met partners aan het verkrijgen van juridische erkenning voor een '(semi-)wilde' status voor deze vrijlevende dieren. Een status die niet persé valt onder de Europese Animal Health Law, uitgaande van het principe dat wij grote delen van het jaar juist géén beschikkingsmacht hebben over onze dieren. Juist dit principe zorgt ervoor dat wij ons werk effectief kunnen uitvoeren.

Vanaf 2025 gaat het landelijke dierziektebestrijdingsprogramma Boviene Rhinotracheïtis (IBR) van start. Het programma kan verstrekkende gevolgen hebben voor vrijlevende runderen in natuurgebieden en zet een koers in, richting verdere domesticatie van deze dieren, in plaats van verwildering. In dit landelijke programma zijn, voorlopig, diverse uitzonderingen voor natuurgrazers geregeld. Richting 2027 zal er echter ook een Europees programma gaan lopen, met mogelijk strengere eisen.

Dit is het moment waarop dieren die in een natuurgebied leven zich niet langer op een 'inrichting' (de term die in de landbouwwetgeving gebruikt wordt voor een boerenbedrijf met vee) behoren te bevinden, maar werkelijk als vrijlevende dieren gezien moeten worden. Hierbij benaderen we de dieren in verschillende gebieden als één grote meta-populatie.

FREE Nature heeft niet de ambitie om in heel Europa kuddebeheerders in dienst te nemen. Wél willen wij gezien worden als de autoriteit op het gebied van natuurlijke begrazing. FREE Nature zal zich internationaal meer en meer tonen, middels een Engelstalige website, een Engelse vertaling van deze meerjarenvisie en met de aankondiging van het internationale begrazingsymposium in 2026.

2026

In het voorjaar ontvangen we gasten uit alle uithoeken van Europa: dit is hét jaar van het eerste internationale begrazingsymposium. Tijdens het meerdaags evenement delen we ervaringen. Ook vormen we gezamenlijk een belangrijke stem richting landelijke en internationale beleidsbepalers.

Wolven zijn inmiddels op steeds meer plekken in Nederland opgedoken. Vrijlevende sociale kuddes grote grazers zijn weerbaar. Steeds vaker kunnen we dit niet alleen onderbouwen met anekdotisch bewijs, maar ook duiden met cijfers.

Inmiddels zijn we nieuwe allianties aangegaan met waterwinbedrijven,

energiebedrijven en andere nutsvoorzieningen, waardoor de positieve invloed van grote grazers op bijvoorbeeld de drinkwaterwinning steeds vaker in beeld komt.

2027

In 2027 zal FREE Nature haar 20-jarige bestaan vieren. Dit jaar zal meer dan ooit in het teken staan van de ecosysteemdiensten die FREE Nature levert. De focus zal sterk liggen op het verbinden van de maatschappij met de wereld om ons heen. De wildstatus voor de grote grazers wordt dit jaar gerealiseerd.

2028

Dit is het laatste jaar waar deze meerjarenvisie zicht op geeft. De resultaten van de afgelopen jaren worden geëvalueerd. De eerste doelstelling van de Europese natuurherstelwet komt in beeld. Over twee jaar moet 30% van de Nederlandse natuur zich in een 'goede staat' bevinden.

De tweede editie van het internationaal begrazingssymposium wordt dit jaar georganiseerd. We zijn benieuwd aan wie we het stokje hebben overdragen na de eerste editie. Graag ondersteunen we hen bij de organisatie van het evenement, zodat de stempel die is gezet met de eerste editie, niet verloren gaat.

Verbonden met de natuur

Connected to nature

Verbunden mit der Natur

Connecté à la nature

Ferbûn mei de natuer

Połączony z naturą

Forbundet til naturen

Conectado con la naturaleza

Doğaya bağlı

Connesso alla natura

Kopplad till naturen

A természethez kapcsolódik

Conectat cu natura

Conectado à natureza

Povezan s prirodom

Knyttet til naturen

Yn gysylltiedig â natur

Propojený s přírodou

Co-cheangailte ri nàdar

Povezan z naravo

Prepojený s přírodou

FREE
NATURE